

Asia: VN/31220/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi - Muut rikosprosessin sujuvoittamistoimet (vaihe 2)

Esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat muutosehdotukset

1. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen

Tuomariliitto toteaa, että oikeudenkäynnin kokonaisuuden kannalta olisi suotavampaa, että ainakin esinevahinkojen osalta vaatimukset ja todisteet niitä varten kysyttäisiin esitutkinnassa ja käräjäoikeudelle kirjattaisiin lakiin lupa ja velvollisuus käyttää selvitettyä vaatimusta.

Ehdotettu menettely tullee ainakin pääkaupunkiseudun ruuhkaisessa oikeudenhoidossa johtamaan siihen, että asianomistajien vaatimukset pääsääntöisesti selvitetään vasta käräjäoikeudessa. Sanottu seikka estää laajasti Tuomariliiton käsityksen mukaan tässä lakiesityksessä ehdotetun niin sanotun saatavillaolohaasteen käyttämisen.

2. Rikosilmoituksen kirjaamisvelvollisuus

Tuomariliitolla ei ole lausuttavaa.

3. Esitutkinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

Tuomariliitolla ei ole lausuttavaa.

4. Esitutkintatoimenpiteiden asettaminen tärkeysjärjestykseen

Tuomariliitolla ei ole lausuttavaa.

5. Esitutkinnan keskeyttäminen

Tuomariliitolla ei ole lausuttavaa.

6. Edunvalvojan määrääminen lapselle

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla määrätylle edunvalvojan sijaiselle määrättävän palkkion ja kustannusten osalta säädettävä viittaus oikeusapulain 22 §:ään on Tuomariliiton näkemyksen mukaan tarpeellinen uudistus.

Tuomariliitto korostaa, että samassa yhteydessä tulisi säätää, että edunvalvojalle määrättävälle sijaiselle maksettavan palkkion määräytymisestä oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen mukaan.

Tuomariliitto ei löydä kestäväää perustelua sille, minkä vuoksi tämän pykälän nojalla määrättävän edustajan palkkion osalta poiketaan siitä pääsäännöstä, että valtion varoista maksettavaksi tulevat avustajien palkkiot määräytyvät oikeusavun palkkioperusteista annetun asetuksen mukaisesti.

Laiminlyönti säätää asiasta työryhmän alunperin ehdottomalla tavalla on ongelmallinen paitsi eri lakeihin perustuvien määräysten nojalla samankin asian sisällä toimivien oikeudellisten avustajien keskinäisen tasa-arvon näkökulmasta, myös palkkioita koskevan oikeuskäytännön yhtenäisyyden näkökulmasta. Edunvalvojan sijaisen palkkio määräytyy ehdotuksen mukaan aina yksittäistapauksessa tehtävän harkinnan perusteella.

Todettakoon vielä, että oikeudellisesta näkökulmasta avustajan toimet ovat moninkerroin vaativampia kuin edunvalvojan sijaisen suorittamat tehtävät silloin kun sama avustaja ei hoida kumpaakin roolia.

Tehdyllä ratkaisulla on luonnollisesti myös valtiontaloudellista merkitystä. Oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen mukaisen palkkion tuntiveloitus on noin puolet tavanomaisesta edunvalvojan sijaisen tuntipalkkiovaatimuksesta.

7. Kuulustelujen äänitallentaminen

Tuomariliiton näkemyksen mukaan äänitallenteen laatiminen esitutkinnassa voi edistää oikeudenkäynnin ja rikosprosessin läpinäkyvyyttä ja sitä kautta sen luotettavuutta. Ehdotus on kannatettava. Tuomariliiton näkemyksen mukaan tallenteesta olisi kuitenkin tarpeen jatkossakin laatia litterointi. Tuomaliitto toteaa, että litterointi palvelee paitsi syyttäjää, myös tuomioistuinta ja oikeudenkäynneissä esitutkintakertomuksiin viitataan verrattain usein. Tämän niin sanotun vertailuaineiston käyttämisen turvaamiseksi ei ole mahdollista tehdä äänitallenteesta pelkkää tiivistelmää. Tiivistelmä ei kelpaa näytöksi kertomuksen muuttumista tai uskottavuutta arvioitaessa. Oikeudenkäynnit pitkittyvät ja niiden kustannukset nousevat, jos asianosaiset katsovat etukäteen kuulustelutallenteita ja niitä esitetään sitten myös käräjäoikeudessa.

Ehdotuksessa on ennakoitu, että tekoälymallit voivat lähitulevaisuudessa hoitaa litteroinnin. Tuomariliitto huomauttaa, että nykyisin saatavilla oleviin tekoälymalleihin ja niiden palvelutuottajiin liittyy merkittäviä riskejä tietoturvan näkökulmasta. Lisäksi riskinä on, että tekoälyllä tuotetun litteroinnin ja tallenteen vastaavuuden tarkistaminen valuu tuomioistuimiin, joka ei ole hyväksyttävä lopputulos.

8. Velvollisuus antaa loppulausunto

Tuomariliitto toteaa, että esityksessä todetulla tavalla hyvin asianajotavan voi katsoa jo sisältävän vaatimuksen siitä, että ennakkovastaus annetaan tuomioistuimen pyytämässä määräjassa. Samalla lisätään velvollisuus antaa loppulausunto esitutkintalain loppulausuntomenettelyssä, jos siihen varataan tilaisuus.

Tuomariliitto pitää ehdotuksia oikeansuuntaisina, mutta huomauttaa, että mikäli lausumat eivät ole jäsenneiltyjä ja niissä otettuihin kantoihin voi luottaa ja mikäli niitä ei hyödynnetä aktiivisesti syyteharkinnassa ja rikosasian pääkäsittelyn valmistelussa, kysymys on ylimääräisestä lisätyöstä avustajille, joka nostaa oikeudenkäynnin kustannuksia.

9. Tietojen luovuttaminen rikosrekisteristä

Tuomariliitolla ei ole lausuttavaa.

Rikosasioiden tuomioistuinkäsittelyä koskevat muutosehdotukset

1. Saatavillaolohaaste ja asiamiestiedoksianto

Tuomariliitto toteaa, että esitys saatavillaolohaasteesta ja asiamiestiedoksiannon käyttöalan laajentamisesta ovat uusia työkaluja oikeudenkäyntien peruuntumisten vähentämiseksi ja sinänsä tervetulleita avauksia.

Ehdotettu säännös saatavillaolohaasteesta ja sen perustelut vaativat kuitenkin Tuomariliiton käsityksen mukaan joko laajaa lisävalmistelua tai käyttöalan selvää supistamista.

Esityksessä viitataan Ruotsissa voimassaolevaan sääntelyyn ja ehdotetaan selvästi laajempaa menettelyä valinnan perusteluja tai Ruotsin voimassa olevaa lainsäädäntöä enemmän selvittämättä. Tuomariliitto huomauttaa, että Ruotsin järjestelmässä perustavanlaatuisen ero nyt ehdotettuun lähtee jo siitä, että Ruotsin järjestelmässä poliisi tiedoksiantaa esitutkinnassa paitsi sen, koska asiakirjat ovat noudettavissa käräjäoikeuden kansliasta, myös asian istuntopäivän ja sen pitääkö vastaajan olla henkilökohtaisesti paikalla. Sanottu menettely turvaa ehdotettuun nähden aivan eri tavalla vastaajan perusoikeuksia poissaolotilanteessa, puolustautumismahdollisuuksia sekä muutoksenhakua.

Tuomariliiton näkemyksen mukaan ainakin seuraavia seikkoja tulisi pohtia jatkovalmistelussa:

1. Asianomistajan asemaa ja asianomistajan vaatimusten käsittelyä saatavillaolohaastetta käytettäessä ei ole pohdittu lainkaan. Nykyään kärjäoikeus pyytää asianomistajien vaatimukset kirjallisesti ennen haasteen tiedoksiantamista ja antaa tiedoksi sekä rikos- että yksityisoikeudelliset vaatimukset samalla. Tuomariliitto toteaa, että ehdotetussa muodossa saatavillaolohaaste voisi soveltua ainoastaan asioihin, joissa asianomistajilla ei ole vaatimuksia tai syyttäjä ajaa vaatimuksia.
2. Tuomioistuin asettaa uhat ja arvioi henkilökohtaisen läsnäolon tarpeen ja vastaa asian laillisesta käsittelystä. Ehdotetussa menettelyssä rikosasiat, joiden rangaistusuhka on enintään 4 vuotta eli suurin osa rikoslain alaisista teoista tulisi vireille niin, että syyttäjä toimittaa kansliaan haasteasiakirjat, joissa vastaaja haastetaan tietylle käsittelypäivällä. Kärjäoikeudelle ei siten tulisi suoraa näkyvyyttä siihen millä uhalla henkilöt on haastettu ja olisiko mahdollisesti henkilökohtainen läsnäolo tarpeen asiassa, jossa syyttäjä ei sitä esitä.
3. Ehdotetussa menettelyssä tuomioistuin antaa etukäteen päiviä, joille saatavillaolohaastettujen asioiden pääkäsittely määrättäisiin. Tuomioistuin ei tiedä etukäteen tulevatko päivät täyteen, jos syyttäjä esimerkiksi ei pystykään tekemään syyteharkintaa määräajassa muun kiireisemmän virkatehtävän vuoksi, jolloin tuomioistuimen resursseja varataan turhaan käsittelyä varten. Tuomioistuin ei myöskään pääse etukäteen arvioimaan päivälle haastettujen juttujen tarvitsemaa käsittelyaikaa ja kuultavien kutsumisaikataulua. Sanotut seikat ovat tuomioistuimen toiminnan ja asianosaisten kannalta hyvin ongelmallisia.
4. Tulkkien tilaaminen ja tulkin tarpeen selvittäminen on myös kärjäoikeuden vastuulla. Saatavillaolohaasteen ehdotetun käyttöalan laajuus huomioon ottaen on selvä, että monet sellaisetkin henkilöt, jotka on kutsuttu paikalle ratkaisun uhalla, tulevat henkilökohtaisesti. Heidän halukkuuttaan saapua paikalle ja tulkin tarve on selvitetty kärjäoikeuden toteuttaman haastamisen yhteydessä. Jos vastaajalla on tulkin tarve, johon ei ole etukäteen varauduttu, pääkäsittely on peruutettava.
5. Ehdotuksessa ei ole pohdittu haastamisessa käytettävien uhkien merkitystä ja tiedoksiantotavan suhdetta esimerkiksi vapaudenmenetyksiin, jotka aiheutuisivat siitä, että saatavillaolohaastettu henkilö jättää noudattamatta henkilökohtaiseen läsnäoloon velvoittavaa kutsua. Esityksen perustelujen mukaan tiedoksiannon katsotaan tapahtuneen myös sellaisessa tilanteessa, jossa henkilöllä ei ole ollut esitutkinnassa osoitetta tai sähköpostiosoitetta eikä hän ole käynyt hakemassa tuomioistuimen kansliasta tiedoksiantoasiakirjoja.

Tavanomaisesti kun laillisesti haastettu henkilö jättää saapumatta pääkäsittelyyn, hänelle määrätään asetettu uhkasakko ja hänet määrätään noudettavaksi istuntoon, joka järjestetään 1-5 kuluessa kiinniottamisesta. Näin ollen henkilölle, joka ei ole saanut mitään tietoa asian käsittelystä voisi jatkossa aiheutua vapaudenmenetystä.

Tuomariliitto toteaa, että saatavillaolohaaste tulisi selvästi lain tasolla rajata tiedoksiannottavaksi, jota voidaan käyttää ainoastaan asioissa, jotka soveltuvat ratkaistavaksi poissaolosta huolimatta.

6. Vaikka saatavillaolohaasteen käyttäminen rajattaisiin lain tasolla ainoastaan poissaolon uhalla ratkaistavissa oleviin asioihin kuten Tuomariliitto edellä ehdottaa, olisi vielä pohdittava todellista mahdollisuutta puolustautua ja muutoksenhakuoikeutta ja niiden turvaamista.

Jos henkilö, jota ei ole veloitettu saapumaan paikalle tuomioistuimeen on haastettu saatavillaolohaasteella, jota hän ei ole käynyt noutamassa eikä muutoinkaan ole tietoa siitä, että hän olisi saanut asiakirjat tiedoksi henkilö voi tulla aikanaan noudetuksi suorittamaan vankeusrangaistusta, josta hänellä ei ole tietoa, johon hän ei ole päässyt antamaan vastaustaan ja joka on tullut lainvoimaiseksi jo kauan sitten.

Tuomariliitto toteaa, että suuri osa rikosasioiden vastaajista on henkilöitä, joilla ei ole pysyvää osoitetta tai osoite vaihtuu usein. Heillä ei useinkaan ole nettipankkitunnuksia tai vakituista asioiden hoidossa käytettävää sähköpostiosoitetta ja heidän mahdollinen puhelinnumerosa vaihtuu usein. Rikosasioiden vastaaja kärsivät usein vakavista päihdeongelmista, mielenterveysongelmista ja muista elämähallinnan ongelmista, joita vaikeuttavat merkittävästi esimerkiksi tavanomainen vakituisen asunnon puute.

Edellä selostetuista syistä tiedoksiannon, puolustautumismahdollisuuden ja tosiasiallisen muutoksenhaun osalta oikeudenmukainen oikeudenkäynti edellyttää tosiasiallista yhdenvertaisuutta lain edessä. Sen turvaaminen edellyttäisi saatavillaolohaasteen osalta lisävalmistelua ja pohdintaa.

Asiamiestiedoksiannon käyttöalan laajentamista Tuomariliitto pitää myönteisenä ehdotuksena.

Lopuksi Tuomariliitto huomauttaa kaikkeen edellä todettuun viitaten, että saatavillaolohaasteelle lasketut säästövaikutukset ovat moninkertaisesti yliarvioituja.

2. Velvollisuus antaa ennakkovastaus

Tuomariliitto viittaa edellä loppulausuntomenettelyn yhteydessä lausuttuun.

Tuomariliitto toteaa, että laajempi esitutkintayhteistyö puolustuksen ja tutkinnan välillä on edellytys sille, että pyydettyvät loppulausunnot ja ennakkovastaukset perustuvat riittävän syvälliseen käsitykseen asiasta ja ovat oikeudenkäynnin suunnittelussa ja jäsentämisessä hyödyllisiä. Mikäli

puolustus antaa loppulausunnon ja ennakkovastauksen tuntematta esitutkimateriaalia riittävän hyvin, sillä ei saavuteta etua asian käsittelyssä. Tutustumiselle on myös varattava riittävä aika.

3. Määräaika todisteiden esittämiselle

Tuomariliitto pitää esitettyä preluusiosäätelyä tavoitteeltaan myönteisenä uudistuksena.

Käytännön lainkäyttötyössä todistepreklusiota koskeva ehdotus ei näyttäisi soveltuvan kiireellisiin kuten vangittujen juttuihin, joissa on tavallista, että todistelua vielä selvitetään oikeudenkäynninkin aikana eikä lisätutkintojenkaan pyytäminen ole mitenkään epätavanomaista.

Ehdotettu säännös voisi kuitenkin olla lähtökohtaisesti hyödyllinen esimerkiksi talousrikosasioissa ja niihin rinnastuvissa oikeudellisesti hankalissa kokonaisuuksissa, joissa kirjallinen materiaali kuitenkin on pääsääntöisesti osapuolten käytössä muuttumattomana jo pitkään ennen oikeudenkäyntiä.

Tällöin preklusion on luonnollisesti oltava voimassa hovioikeudessaakin.

Preklusiosta hovioikeudessa on ehdotettu kategorisemmin säädettäväksi kuin käräjäoikeudessa, jossa preklusion määrääminen on harkinnanvaraisempaa. Joissakin jutuissa saatetaan tehdä lisätutkintaa vielä hovioikeusvaiheessakin, mutta oletettavasti tällöin uusi todistelu preklusion voimaantultuakin sallittaisiin.

Tuomariliitto huomauttaa, että jää käytännön kokemuksiin selvitettäväksi kumpi kuormittaa prosessia enemmän- se, että otetaan yksittäinen tai muutamakin uusi kirjallinen todiste vastaan ja arvioidaan niiden merkitys lyhyesti tuomioissa, vai se, että kontrolloidaan onko esitetty uusia todisteita, lausutetaan asianosaisia preklusiosta ja tehdään todistelua koskevia käsittelyratkaisuja. Oletettavaa on, että hyvästä tarkoituksesta huolimatta mahdollisen uuden todistelun kontrollointi jäänee hovioikeuden vastuulle.

Henkilötodistelussa preluusiosäätelyllä on nähtävillä enemmän hyötyjä. Käytännössä näistäkin suurin osa karsiutuu tälläkin hetkellä pois jo sillä perusteella, että uusi todistaja on asian kannalta vaikuttamaton tai tarpeeton (OK 17:8).

Jos todiste tai todistaja olisi aidosti relevantti, preklusiota sovelletaan todennäköisesti joustavasti rikosasian vahvemman aineelliseen totuuteen pyrkimisen periaatteen vuoksi. Tämän ja vastaajan puolustautumisoikeuksien turvaamisen vuoksi on todennäköistä, että rikosasian preklusiokynnys jää käytännössä matalammaksi kuin riita-asiaissa.

Jos sääntelyn tavoite toteutuu ja sääntely johtaa siihen, että asianosaiset valmistautuvat juttuun perusteellisesti eivätkä preklusion tiedostaessaan enää nimeä uutta todistelua, niin sujuvoittamistavoite on onnistunut.

Riskinä preklusiosääntelyssä on se, että asianosaiset tuovat asiaansa aiempaa enemmän todistelua varmuuden vuoksi, joka voi vastoin sääntelyn tavoitteita laajentaa oikeudenkäyntejä.

4. Laki tuomioistuimen velvollisuudesta ilmoittaa eräistä ratkaisuistaan

Tuomariliitto huomauttaa, että mahdollinen virka-asema olisi syytä tarkistaa jo esitutkinnassa ja syytteen nostamisen yhteydessä tieto siitä toimittaa tuomioistuimeen samalla asiakirjalla, kun syyttäjä tiedottaa asianomistajat ja todistajat.

Muut huomiot

1. Onko teillä lisättävää tai huomioita vaikutustenarviointiin tai vaihtoehtoihin toteuttamistapoihin?

Tuomariliitto toteaa, että ongelmalliseksi koetun saatavillaolohaasteen ehdotettu vaihtoehtoinen toteuttamistapa ei esityksessä mainittujen perustelujen vuoksi ole toivottava tai merkittävästi parempi kuin ensisijainen ehdotus, vaikka se korostaakin tuomioistuimen harkintavaltaa.

Henkilöä koskevien rangaistusuhkien laillinen tiedoksiantaminen ja sen kautta puolustautumismahdollisuuden sekä tosiasiallisen vallitusmahdollisuuden turvaaminen ovat seikkoja, jotka ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ytimessä. Niitä koskevan lainsäädännön on oltava selvää ja yksiselitteistä.

2. Onko teillä huomioita ehdotusten toimeenpanosta tai lakien voimaantulosta?

Tuomariliitto toteaa, että suunnitellussa aikataulussa ei tule säätää lisävalmistelun tarpeessa olevasta saatavillaolohaasteesta.

3. Onko teillä huomioita säättämisyjärjestyksestä?

Tuomariliitto ei ota kantaa säättämisyjärjestykseen.

4. Onko teillä muita huomioita luonnoksesta hallituksen esitykseksi?

Tuomariliitto toteaa, että hyvin suunnitellut oikeudenkäyntiä sujuvoittavat toimenpiteet ovat tervetulleita. Ruuhkan purkaminen ei kuitenkaan tule millään lainsäädännöllä toteutumaan, jos sujuvoittamiselle lasketaan säästäjä, jotka toteutetaan, kun lait tulevat voimaan.

Arvioitujen säästöjen vähentäminen jo valmiiksi liian alhaisella tasolla olevista määrärahoista, johtaa lisäruuhkautumiseen. Aikaisempia jonoja on mahdotonta purkaa tulevaan toivottuun vähäisempään määrärahatarpeeseen sovitetulla henkilömäärällä.

Useiden aiempien lainsäädäntöuudistusten voimaansaattaminen ilman lisääntynyttä työmäärää vastaavaa resurssia on kasvattanut tuomioistuinten ruuhkia ja vaikuttanut siihen, ettei jo syntyneitä ruuhkia ole saatu purettua. Tältä osin oikeudenkäyntien pidentyneet kestot ovat seurausta poliittisista ratkaisuista.

Oikeusministeriön hallinnonalan määrärahojen riittävydestä tätä vuotta pidemmällä aikavälillä on noussut vakava huoli myös Lakivaliokunnassa (LaVL 7/2025 vp s. 4). Koko rikosprosessiketjun oikeasuhtaisen ja riittävän resursoinnin tärkeys on noussut toistuvasti esille (mm. LaVL 8/2025 vp s. 4 ja LaVL 1/2025 vp s. 4). Voimavaratilannetta kiristävät Lakivaliokunnan havaintojen mukaan hallinnonalalle kohdistetut säästöt ja leikkaukset sekä ICT- ja toimitilakustannusten voimakas kasvu samoin kuin linjaukset siitä, ettei uuteen lainsäädäntöön perustuviin tehtäviin pääsääntöisesti kohdisteta lisäresursseja. Tuomioistuinten tilanne huomioon ottaen, suunniteltuja määrärahalieikkauksia ei voida toteuttaa vaarantamatta oikeusturvaa. Tuomariliitto toteaa, että Lakivaliokunnan havainnot ovat täysin oikeita.

Helminen Johanna
Suomen tuomariliitto - Finlands domareförbund ry